

Кукиев А.Ж., Садыханова Д.А.

**Қазіргі кезеңдегі
индустриалды-инновациялық
даму ерекшеліктері
мен негізгі мәселелері**

Әлемдік жаһандық даму үрдісі үздіксіз даму үстінде: жаңа экономикалық аумақтар, интеграциялық топтар, шаруашылықтың ауқымды бөлігі жаһандық даму талабына сай қызмет аясын толықтырып, жаңа даму моделіне көшу үрдісін жүзеге асырып жатыр. Осы үрдістердің нәтижесінде халықаралық экономикалық жүйенің даму конфигурациясы әлемдік нарықтың көшбасшыларына ыңғайлана өзгеруде. Мақалада елдің инновациялық дамуында мемлекет рөлінің маңыздылығы қарастырылған. Барлық дамыған мемлекеттерде бәсекеге қабілетті, керекті және қол жетімді инновациялық өнімді жеке кәсіпорындар мен қаржылық мүмкіншілігі бар, мықты ғылыми-зерттеу бөлімі бар ірі корпорациялар өндіреді, сонымен қатар жоғарғы технологиялы шағын бизнесті венчурлық қаржыландыру әдісі арқылы өндіреді. Сондықтан мақалада осы мәселеге байланысты индустриалды-инновациялық дамудың алғышарттары талданды.

Түйін сөздер: инновациялық қызмет, инвестициялық саясат, венчурлық қаржыландыру, венчурлық капитал, бизнес инкубатор.

Kukiev A.Zh., Sadykhanova D.A.

**Prerequisites and problems
of industrial-innovative
development**

Nowadays the world of globalization is in continuous development: new economic zones, integration groups, most of the economy complemented the scope of its activities and carry out the process of transition to a new model of development due to the demands of globalization. As a result of these processes, the configuration of the international economic system adapts to the world market leaders. The article discusses the role of the state in the innovative development of the country. In all developed countries competitive, necessary and available innovative product is made by private enterprises, as well as large corporations with a strong research base and financial ability. In addition, the product produced by the method of venture capital financing of high-tech small businesses. Therefore, in the article analyzes the preconditions of industrial-innovative development.

Key words: innovative activity, investment policy, venture financing, venture capital, business incubator.

Кукиев А.Ж., Садыханова Д.А.

**Особенности и проблемы
индустриально-
инновационного развития**

Мировая глобализация сейчас находится в непрерывном развитии: новые экономические зоны, интеграционные группы. Большая часть хозяйства из-за требований развития глобализации дополняет сферу своих действий и выполняет процесс по переходу на новую модель развития. В результате этих процессов конфигурация развития международной экономической системы подстраивается под лидеров мирового рынка. В статье рассматривается значение роли государства в инновационном развитии страны. Во всех развитых государствах конкурентоспособный, необходимый и доступный инновационный продукт изготавливают частные предприятия, а также имеющие финансовую возможность большие корпорации с мощной научно-исследовательской базой. Кроме того, этот продукт производят с помощью метода венчурного финансирования высокотехнологичного малого бизнеса. Поэтому в статье касательно этой проблемы проанализированы предпосылки индустриально-инновационного развития.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инвестиционная политика, венчурное финансирование, венчурный капитал, бизнес-инкубатор.

**ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ
ИНДУСТРИАЛДЫ-
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
МЕН НЕГІЗГІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Әлемдік тәжірибеде көрсеткендей, шикізат ресурстарына бай кейбір дамушы елдер тұрақты экономикалық дамуға қол жеткізбей, тек шикізатты әлемдік тауар рыноктарында экспорттап отыр. Біз экономикамызды әр тараптандырып, өнеркәсібіміз бен өндірісімізді дамытып, инновациялық экономика құрмасақ, әлемдік жаһандану үрдісінде өзінің бірегей орнымен ерекшеленіп ұлттық экономикамызды қалыптастыра алмаймыз. 2003-2015 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық даму стратегиясын, қаржылық дағдарыстың болуына байланысты артта қалдырып, жаңадан 2010-2020 жылдарға арналған үдемелі индустриалдық – инновациялық даму бағдарламасын қабылдадық.

Әлемдік жаһандық даму үрдісі үздіксіз даму үстінде: жаңа экономикалық аумақтар, интеграциялық топтар, шаруашылықтың ауқымды бөлігі жаһандық даму талабына сай қызмет аясын толықтырып, жаңа даму моделіне көшу үрдісін жүзеге асырып жатыр. Осы үрдістердің нәтижесінде халықаралық экономикалық жүйенің даму конфигурациясы әлемдік нарықтың көшбасшыларына ыңғайлана өзгеруде. Осыған орай әлемдік экономикалық даму үрдісінде экономикадағы ғылыми-техникалық көрсеткіштер мен Қазақстанның осы даму үрдісіндегі орны мен рөлі біз үшін өзекті мәселеге айналмақ. Дүниежүзілік экономикалық форумның есебі бойынша ақпараттық-технологиялық даму үрдісі бойынша Қазақстан ТМД елдерінде көшбасшы. Индустриалды-инновациялық даму жолында басты рөлді осы ақпараттық – технологиялық даму тікелей әсер етеді. Бұл саладағы жұмыс әлі де жүйелендіруді және қолдауды қажет етеді. Еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев индустриалды – инновациялық даму жолында инновацияның орнын жеке атап өтіп, инновациялық қызмет туралы заң жобасын әзірлеуді тапсырды. Елбасы елімізде индустриалды-инновациялық дамуға бөлінген қаражат жоғары технологиялық дамыған елдермен салыстырғанда 10 есе төмен екенін, сонымен қатар таяу жылдары әлем индустриалды – инновация бойынша 3 топқа бөлінеді, ал Қазақстанның осы даму жолында бірінші топқа кіруіне мүмкіндігі мол екендігін атап көрсетті [1].

Инновациялық экономиканы қалыптастыру – бұл үрдіс, барлық тараптар үшін жаңалық болып табылатын идеяның қоғамдағы өскелең сұранысты қанағаттандыратын әрі оны өн-

дірушілерге үлкен мөлшерде табыс әкелетін модель түрі. Жалпы индустриалды – инновациялық экономиканың қалыптасуы инновациялық қызмет жүзеге асырады. Инновациялық қызмет – жаңа идеяларды, ғылыми білімдерді, технологиялар мен өнім түрлерін жасауға және өндірістің түрлі салалары мен қоғамды басқару саласына енгізуге бағытталған қызмет түрі.

Қазіргі кездегі елімізде жүзеге асырылып жатқан индустриалды – инновациялық саясаттың алдына қойған мақсаты, өнеркәсіпті тұтастай тұрғыдан да, сондай-ақ жекеленген өндірістер тұрғысынан да қайта құру болып табылады. Еліміз көмірсутегі шикізаты мен қара және түсті металдар нарығынан инновациялық даму жолына көшу барысында барлық ақпараттық – ғылыми бағыттарды бірдей дамыту мүмкіндігіне ие емес. Бұл ретте, осы кедергілерді шешу үшін мемлекеттік индустриалды – инновациялық жобаларды жүзеге асырушы сайлау комиссия құрылып, индустриалды – инновациялық дамуға тірегі бар, ұтымды секторларды таңдауы тиіс деп ойлаймын. Сонымен қатар, мемлекеттік индустриалды – инновациялық саясат мынандай мәселелерді шешуге бағытталу керек:

- кәсіпкерлердің индустриалды – инновациялық даму белсенділігін арттыруға қолайлы жағдай жасау;

- ғылымды дамыту және мемлекеттің индустриалды – инновациялық дамуындағы мәселелерді бағдарлау;

- ғылыми – ақпараттық даму орталықтар мен кәсіпкерлер арасында көпір орнату, бұл көпір кәсіпкерлерге индустриалды – инновациялық даму жолында керекті жобаларды таңдауға көмек береді;

- индустриалды – инновациялық даму жолындағы көшбасшыларды қолдау саясаты.

Әлемдік тәжірибені ескере отырып, елімізде индустриалды – инновациялық саясатты іске асыру үшін инвестицияларды үйлестіру мен іскерлік ынтымақтастықты дамыту жөніндегі бастамаларға негізгі күшті жұмсау қажет. Дамыған елдердің тә-

жірибесі көрсеткендей, мемлекеттің араласуынсыз елдің инновациялық дамуы, экономикалық бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылауы күтілген нәтижеге жеткізбейді, сондықтан инновациялық және инвестициялық саясаттың дайындалуы және жүзеге асырылуы мемлекеттік реттеудің объектісі болып қалуы керек.

Мемлекеттік реттеудің құралы ретінде жүзеге асырылатын құрылымды саясат нарықтық механизмдегідей экономиканың құрылымдық саласының элементтерінің арасындағы жоғары өзара байланыс қамтамасыз ете алады. Ал, мемлекеттің рөлі бастапқы білім алуға ықпал ету, стратегиялық тұрғыдан технологиялық кешен құру, сонымен қатар инновациялық қызметтің жүзеге асуы үшін инновациялық инфрақұрылым мен қолайлы институционалды жағдай жасау. Бес мемлекетте АҚШ, Жапония, Франция, Германия және Ұлыбританияда ФХТКЖ-қа мемлекет тарапынан 80%-ға жуық қаржы бөлінеді, осы мемлекеттерде әлемдік ғылыми қызметкерлердің 50%-ы топталған.

Индустриалды – инновациялық даму моделін жүзеге асыру тетігі ретінде инновациялық белсенділік көрсеткішінің атқаратын қызметі өте маңызды. Инновациялық белсенділік – экономиканың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатудың негізі жолы. Инновация еңбек өнімділігінің артуына, жаңа өндірістік салалардың, қызметтер мен жаңа жұмыс орындарының ашылуына, қызмет көрсету сапасының жоғарылауына және әлемдік нарықта отандық тауарлардың бәсекелік қабілеттілігінің жоғарылауына үлес қосады. Көптеген дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, бүгінде инновациялық қызмет бәсекелестікті арттырады, бәсекелік артықшылық – ол нарықта инновациялық дамудың ұзақмерзімділік стратегиясын іске асыратын, тұтынушының талғамын қанағаттандыруға бағытталған өндірістің болуы. Төменде көрсетілген талдаулар нәтижесі бойынша, өндірістік кәсіпорындардағы инновациялық қызмет деңгейі жоғары емес (Кесте 1).

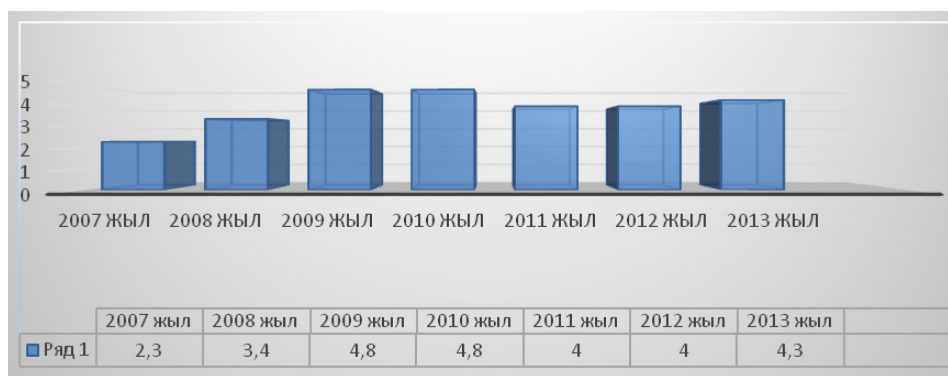
1-кесте – Инновация саласындағы отандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі көрсеткіші (2009-2013 жылдар аралығы)

Көрсеткіштер	2009	2010	2011	2012	2013
Сауалнамаға жауап берушілер саны, барлығы	10591	10889	11172	10096	10937
Оның ішінде: инновациясы барлар	505	526	447	399	467
Инновация аймағындағы белсенділік деңгейі, %	4,8	4,8	4,0	4,0	4,3
Инновациясы жоқтар	10086	10363	10725	9682	10470

Инновация аймағындағы әрекетсіздік деңгейі, %	95,2	95,2	96,0	96,0	95,7
Инновациялық өнімнің ЖІӨ-дегі үлесі	1,53	1,19	0,69	0,51	0,66
Дерек көзі: ҚР статистика Агенттігі					

Еліміздегі 10937 кәсіпорындарының тек 467 шаруашылық жүргізуші субъектілері ғана инновациялық технологиямен жұмыс жасауды жүзеге асырады. Кәсіпорындардың инновациялық

даму үрдісіне деген қызығушылығын бағалайтын болсақ, кәсіпорындардың инновациялық даму үрдісіне белсенділігі 2009 жылдан 2013 жыл аралығында 1,9 есеге артқан (1-сурет).

1-сурет – ҚР кәсіпорындарының инновациялық белсенділік деңгейі
Дерек көзі: ҚР статистика агенттігі

Мемлекеттің экономикалық даму импульсін жақсартуда үш аспекті бөліп көрсетсек болады. Біріншісі, индустриалды – инновациялық даму үрдісіндегі техника мен техникалық даму интенсификациясы үрдісі мен модернизация үрдісін тиімді жоспарлау мен тиімділігін бағалау. Екіншіден, сол индустриалды – инновациялық моделдің ұлттық экономиканың даму үрдісіне әсер ететін факторларын бөліп қарастыру және бағалау болып табылады. Үшіншіден, жинақталған қаржыны жұмылдырып, қызмет аясын одан әрі дамыту мақсатындағы секторды, яғни басты индустриалды – инновациялық модельдің объектісін таңдау болып табылады [2].

Инновациялық – индустриалды даму үрдісінің ең басты мақсаты – инновация енгізу арқылы, индустриалды дамудағы экономикалық, ғылыми – техникалық, экономикалық және әлеуметтік жағдайды жоғарлату, ол өз кезінде елдің және аймақтардың бәсекеге қабілетін арттырады. Қазақстанның қазіргі экономикалық жағдайында технологиялық инновацияларды жүзеге асыруға үлкен мүмкіндіктер бар, мысалы, машина және тау кен өндіру үшін құрал жабдықтар мен ауыл шаруашылығы өндірісіне қажет құралдар жасау,

ауыл шаруашылық өнімін сақтау үшін жаңа әдістер ойлап табу, ұйымдастыру және т.б. [3].

Қазіргі таңда барлық экономикалық дамыған елдерде ең басты назар әлемдік интеллектуалды потенциалда екенін ескеруіміз қажет. Инновациялар болса сол интеллектуалды зерттеулер мен жобалар нәтижесі болып келеді, яғни инновациялар – кәсіпорынның тұрақты дамуы мен қарқындауына үлес қосатын магистральды жол болып табылады. Жаңа бизнес түрлерін әзірлей отырып, кәсіпкерлер халықтың тұрмыс тіршілігі мен қолма – қол ақша қаражатының айналысын жақсартуға үлес қосатын қосымша құндылықтарды құрайды.

Елдің инновациялық дамуында мемлекеттің басты орын алатыны белгілі. Барлық дамыған мемлекеттерде бәсекеге қабілетті, керекті және қол жетімді инновациялық өнімді жеке кәсіпорындар мен қаржылық мүмкіншілігі бар, мықты ғылыми – зерттеу және тәжірибелі –конструкторлы бөлімі бар ірі корпорациялар өндіреді, сонымен қатар жоғарғы технологиялы шағын бизнесті венчурлық қаржыландыру әдісі арқылы өндіреді. Мемлекет тек осы инновациялық қызметтің жүзеге асыруы үшін қажетті заңнамалық тұр-

ғыдан, өндірістің бәсекеге қабілетті өнім өндіру үшін инфрақұрылым қалыптастырып, интеллектуалдық еңбектің жоғары үлесін қамтамасыз ету арқылы жағдай жасайды.

XX-шы ғасырдың ортасына дейін мұнай, қару-жарақ, анаша саудасы, ірі ойынханалар үлкен пайда алып келетін бизнестің түрлері болып есептелді. Бұл бизнес түрлерінің бағыты мен табиғаты өте ауыр, әрі соңында адамдардың физикалық, психологиялық, моральды құлдырауына алып келеді.

Алайда 50-ші жылдардан соңында үлкен пайда алып келетін адами-зияткерлікқұндылықтырға бағытталған жаңа бизнестің түрі пайда болып, тиісінше ФТП-ң дамуына айтарлықтай үлесін қосты. Бүгінгі таңда бұл бизнес – венчурлық қаржыландыру атымен танымал. Ол ғылыми сыйымды әрі жоғары технологияларға негізделген шағын және орта кәсіпкерлікке тікелей инвестиция салуымен ерекшеленеді. Венчурлық бизнес дегеніміз – пайда табу мақсатында біреуі қаражатымен, екіншісі идеясымен инновациялық ғылыми сыйымды өнім шығаруға бағытталған үлкен тәуекелге баратын кәсіпкерлердің бірлескен жұмысы.

Венчурлық қаржыландыру басқа қаржыландырулардан, соның ішінде банктік несиеден қандай айырмашылығы болуы мүмкін:

– Инвестор өз қаржысын акцияға салады.

– Инвестор жаңа кәсіпорынға көмектеседі (кеңес береді, тәжірибесімен бөліседі, таныстар табады).

– Тоқсандық, жылдық пайыздық төлем талап етпейді.

– Банктер тәуекелі жоғары әрі ұзақ мерзімге қаржы беруден сақтанады.

– Венчурлық капитал беруші акционері ретінде сәтсіздіктерді де, жауапкершілікті өзінің мойнына алады. Кәсіпорынның негізін қалаушы мен инвестор әріптес ретінде жұмыс істейді [4].

Жақында KazVentur евенчурлық капитал мен тікелей инвестициялардың қазақстандық қауымдастығы құрылды. Бұрынғы Ұлттық Инновациялық Қор, қазіргі Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттігі Қазақстанның венчурлық қорларының Қауымдастығын құрудың бастамашысы болған. Қауымдастықтың құрылу мақсаты болып Қазақстан Республикасында венчурлық қаржыландыруды дамытуға көмектесу, венчурлық бизнестің дамуы үшін оңтайлы жағдайлар жасау, венчурлық қаржыландырудың механизмін жасап шығару, отандық және шет елдік капиталдың қатысуымен венчурлық қаржыландырудың жүйесін қалыптастыру бо-

лып табылады [5]. Индустрия және жаңа технологиялар министрлігінің құрамындағы бұл агенттік үстіміздегі жылы бұрынғы Ұлттық инновациялық қор негізінде құрылған болатын. Ұйым қызметі жыл өткен сайын кеңейіп, сансалалы болып келеді. Қазіргі қызметі бірнеше бағыттан тұрады. Соның бірі инновациялық жобаларға инвестициялық қолдау жасау бағыты бойынша агенттік қалыптасқалы бері, жалпы сомасы 7,5 млрд. теңге болатын 36 жоба қаржыландырылған. Мысалы, үстіміздегі жылдың желтоқсанында Қарағанды қаласында бидайды терең өңдеу бойынша «Номад» ЖШС жобасын қаржыландыру туралы шешім қабылданды. Жобалық компанияға агенттіктің инвестициясы 450 миллион теңгені құрайды. Агенттік қаржысы қажетті технологиялық және қосалқы жабдықтар мен құрылыс-монтаж жұмыстарын сатып алуға бағытталады. Білетініміздей Инжиниринг және технологиялар трансферттер Орталығы мен Ұлттық Инновациялық Қор даму институттары бірігіп, қазір Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттігі болып құрылғандығын білеміз. Агенттіктің құрылғаны барлығымызды қуантты. Себебі, Финляндияның инновациялық жүйесін қалыптастырған Ситра агенттігі екенін білеміз, ал АҚШ-та Тейкес агенттігі қызмет етеді. Бірақ бір толғандыратын мәселе бар, қазақта «Екі қошқардың басы бір қазанға сыймайды» деген сөзі бар ғой. Осы екі ұйым бір-бірін кемсітіп, тырнақ астынан кір іздеп кетпесе игі болар еді, бір жағадан бас шығарып, бір жеңнен қол шығарып жұмыс істесе инновациялық экономиканы тездетіп құратынымыз сөзсіз.

Өркениетті елдердің бәрінде де венчурлық қорларды көбіне «бизнес періштелері» деп аталатын қалталы азаматтар құрады. Бізде венчурлық бизнестің қарқын ала алмай отыруының себебі де осы. Венчурлық қорлар мен ғалымдар арасын байланыстыратын мықты мамандар жетіспеуде. Әйтпесе венчурлық бизнес біздің ел үшін аса қажет. Артық ақшасын салатын құралдардың аздығынан қалталыларымыз тек құрылысқа салып, күйіп қалып отыр. Бұдан біз мынадай тұжырымға келеміз венчурлық бизнес бұл жаңа идеялармен инновациялық тауарлардың кілті болып табылады. Сондықтан бизнестің бұл түрі Қазақстан үшін өте тиімді деп айтуға болады. Сонымен қатар жоғарыда көрсетілген көптеген мәселелердің бірден-бір шешу жолы болып табылады.

Елімізді евенчурлық индустрияны қалыптастыру үшін келесідей ұсыныстарды айтқым келеді:

– Ғылымды, білімді дамыту және оны индустриялық-инновациялық дамытуға бағыттай отырып, кәсіби кадрларды даярлау саласындағы реформаны бастау. Ғылымды, жаңа идеяларды қаржылындыру.

– Елдегі венчурлық институттардың кенже қалғанын ескере отырып, венчурлық қызметті көтермелеу және реттеу үшін заңнамалық база әзірлеу керек.

– Мамандарды және жұмысшы кадрларды даярлау мен қайта даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінеңізу. Университеттің жанында бір-қатар құрылымдарды жасау. Олар – технопарктер, инновациялық-техялық орталықтар, бизнес инкубаторлар, венчурлық кәсіпорындар, маркетингтік зерттеу қызметтері жатады.

– Экономиканың өңдеуші секторларына инвестициялар салуға отандық қаржы институттары үшін ынталандыру көздерін ойлап табу.

Қорыта айтқанда Қазақстан аймақтық дамудың өңірлік экономикалық локомативіне айналуы тиіс. Ал венчурлық бизнес экономикада жаңа барыстың секірісін жасайды. Еліміздің инновациялық жобаларға тез бейімделіп, үлкен экономикалық серпілістер жасау бүгінгі күннің басты талабы.

Қазіргі кезде әлемдегі басқа алдыңғы қатардағы елдермен салыстырғанда Қазақстанның ұлттық индустриалды – инновациялық даму

жүйесін қалыптастыру жолындағы басымды факторлары жоғары, яғни ол факторларға біз саяси және экономикалық тұрақтылықты, материалдар тапшылығы, қаржылық және еңбек ресурстары, сонымен қатар базалық инфрақұрылымды жатқызамыз.

Осылайша, Қазақстандағы индустриалды – инновациялық даму қызметтің даму жағдайын талқылай келе, инновациялық қызметтің дамуының төмендегідей ерекшеліктерін атап өтуге болады:

– әлі де болса экономиканың шикізат секторына басым жағдайы және көпғылымды өңделген саланың баяу дамуы;

– инновациялық және ғылыми-техникалық қызметті қаржыландыруға шынайы экономикалық ықпал мен ынталандыру механизмінің жетіспеушілігі;

– отандық инновациялық өнімдердің нарықта болмауы;

– ішкі қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі және шетелдік капитал үшін инновациялық сферадағы төменгі тартымдылық. Қазақстандағы инновациялық дамуды талдау кезінде алынған көрсеткіштер бойынша, «ғылыми өнім» циклі, яғни инновациялық процесс ең бастапқы сатыда – ақ аяқталады, кейде ең бастапқы отандық өнеркәсіптердің өндіріске енгізуге дайын еместігінен жүзеге аспай қалады.

Әдебиеттер

- 1 2012 жылындағы 9 қаңтарындағы «Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы» ҚР Заңы
- 2 Қазақстанның 2010-2020 ж.ж. арналған үдемелі индустриалдық-инновациялық стратегиясы
- 3 Қазақстан Республикасының 2003 –2015 жылға арналған инновациялық саясатты жетілдіру бағдарламасы. Алматы, 2003.
- 4 «Венчурный бизнес» КетринКембел 2006
- 5 «Терминология венчурного финансирования» Воронцов А.С, Ивина И.К
- 6 www.inform.kz.
- 7 www.kazstat.kz.

References

- 1 2012 zhylyndaғы 9 қаңтарындағы «Industrijalyқ-innovacijalyқ kyzmetti memlekettik qoldau turaly» QR Zaңy
- 2 Қазақстанның 2010-2020 zh.zh. арналған үдемелі индустриалдық-инновациялық стратегиясы
- 3 Қазақстан Respublikasynың 2003–2015 zhyлға арналған innovacijalyқ sajasatty zhetildiru бағдарlamasy. Almaty, 2003.
- 4 «Venchnyj biznes» KetrinKembel 2006
- 5 «Terminologija venchnogo finansirovanie» Voroncov A.S, Ivina I.K
- 6 www.inform.kz.
- 7 www.kazstat.kz. А.Ж. Кукиев, Д.А. Садыханова